

HERBESTEMMING OP HET PLATTELAND

Voormalige boerderijgebouwen in Ferwerderadiel

*Bachelorthesis
Jordy Janssen
s1923471*

*Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen*

Begeleider: prof. dr. D. Strijker

Samenvatting

In 1999 heeft Van der Vaart een onderzoek gepubliceerd over de herbestemming van voormalige boerderijen in de provincie Friesland. Dat onderzoek betrof de gemeenten Dongeradeel, Ferwerderadiel, Littenseradiel, Ooststellingwerf, Tytsjerksteradiel, Wûnsteradiel en Wymbritseradiel. Het moest een algemeen beeld geven over de nieuwe functies van voormalige boerderijpanden in Friesland. De gebruikte gegevens in dat onderzoek stammen echter uit 1994 en zijn daarmee al achttien jaar oud. Met een nieuw onderzoek naar dit onderwerp kan worden aangetoond welke verschillen in deze achttien jaar zijn opgetreden. Om het onderzoek niet te groot te maken, is in dit geval alleen de gemeente Ferwerderadiel onderzocht. Om dat te doen is eerst onderzocht hoeveel agrarische bedrijven er in 1994 waren en hoeveel er in 2012 waren. Ook is gekeken hoeveel voormalige boerderijpanden er toen waren en hoeveel er nu zijn. Vervolgens werd onderzoek gedaan naar welke functie de voormalige boerderijgebouwen hebben die in 1994 al geen agrarisch bedrijf waren. Dat werd ook gedaan voor de boerderijen welke in de periode tussen 1994 en 2012 stopten met het agrarische bedrijf. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen niet-agrarische bedrijvigheid en residentiële functies. De verhoudingen hierin worden met elkaar vergeleken. Ook wordt de verhouding tussen agrarische boerderijen en non-agrarische boerderijen bekeken. Met al deze gegevens kan de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord worden: In hoeverre zijn er veranderingen opgetreden in de herbestemming van boerderijen in de Friese gemeente Ferwerderadiel sinds 1994?

Met behulp van de gemeente Ferwerderadiel is kunnen vaststellen welke functies de voormalige boerderijen hebben gekregen die in de afgelopen achttien jaar zijn gestopt met de agrarische functie. Bovendien werd onderzocht om hoeveel gevallen het gaat. Deze gegevens zijn vergeleken met de gegevens uit het onderzoek van Van der Vaart (1999). Daarin was de verhouding tussen agrarische bedrijven en voormalige agrarische percelen 60:40, in 2012 was deze verhouding 48:52. In de loop der jaren is de verhouding dus omgeslagen van meer agrarische bedrijven naar meer non-agrarische boerderijen. De functies van de voormalige boerderijpanden zijn licht veranderd. In 1994 was 86,7% van de herbestemming omgezet in een residentiële functie, terwijl 11,3% was omgezet in een non-agrarisch bedrijf. In 2012 was 88,3% een residentiële functie geworden en nog maar 9,7% een non-agrarisch bedrijf. Dat betekent dat er een toename is gekomen van 1,6% residentiële percelen in verhouding. Er is dus wel degelijk een verandering opgetreden in de herbestemming van voormalige boerderijgebouwen, maar deze is met slechts 1,6% heel minimaal.

Vervolgens is met behulp van fotomateriaal een beeld gevormd hoe de herbestemming gevolgen heeft voor het landschap van Ferwerderadiel. Veel boerderijen die de afgelopen achttien jaar hun functie hebben verloren, zijn gefotografeerd en deze foto's zijn vervolgens geanalyseerd en gecategoriseerd. Dit heeft Van der Vaart (1999) ook gedaan. Ook hier kon een vergelijking gemaakt worden. Uiteindelijk bleek dat de boerderijen die de afgelopen achttien jaar hun agrarische functie hebben verloren, in dezelfde verhouding in grote mate werden aangepast als ten tijde van het onderzoek van Van der Vaart (1999). Echter, doordat er wel veel meer boerderijen bijgekomen zijn, zijn er gevolgen voor het landschap. Het traditionele karakter zal langzaam meer en meer verloren gaan.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p. 4
<i>Aanleiding</i>	p. 4
<i>Probleemstelling</i>	p. 4
<i>Opbouw</i>	p. 5
2. Transformaties van het buitengebied	p. 5
<i>Conceptueel model</i>	p. 7
3. Methode van onderzoek	p. 8
4. Resultaten	p. 9
<i>Aantal agrarische bedrijven</i>	p. 9
<i>Aantal non-agrarische bedrijven</i>	p. 9
<i>Nieuwe bestemmingen</i>	p. 9
<i>Veranderingen in de herbestemming in de afgelopen achttien jaar</i>	p. 10
<i>Veranderingen in het landschap in 1994</i>	p. 12
<i>Veranderingen aan het erf bij gestopte boerderijen</i>	p. 13
<i>Veranderingen aan de gebouwen bij gestopte boerderijen</i>	p. 14
<i>Veranderingen aan de gehele voormalige boerderij</i>	p. 14
5. Conclusies	p. 16
<i>Aanbevelingen</i>	p. 17
6. Literatuurlijst	p. 18
7. Bijlagen	p. 19
<i>Bijlage 1</i>	p. 19
<i>Bijlage 2</i>	p. 20

1. Inleiding

Aanleiding

Volgens Van der Vaart (1999) zijn de afgelopen decennia woonboerderijen en niet-agrarische bedrijvigheid in voormalige boerderijen tot de standaardelementen van het platteland gaan behoren. De rurale gebieden hebben sinds de jaren vijftig ingrijpende veranderingen gekend. Volgens Verhoeve (2012) komt dit door tal van algemene veranderingen. Hierbij moet gedacht worden aan de globalisatie van activiteiten en besluitvorming, de verstedelijking van het platteland en de demografische veranderingen. Daarnaast zijn ook er ook veranderingen in de landbouw zelf die een effect hebben op de rurale gebieden. Dit zijn zaken als schaalvergroting, de rationalisatie van de landbouw en de diversificatie (Van der Vaart, 2005). Al deze ontwikkelingen hebben onder andere tot gevolg dat steeds meer boerderijen ermee moeten ophouden of met behulp van *side activities* overeind kunnen blijven (Markantoni et al., 2008). In de jaren zeventig bewogen het aanbod van woningen en de vraag ernaar steeds meer naar elkaar toe, na een lange periode waarin veel woningtekort voorkwam (Wijnen, 2000). Hierdoor konden mensen steeds meer eisen aan hun woning stellen. Tegenwoordig zijn zaken als de woongemeente, het woningtype, het wel of niet aanwezig zijn van een balkon of tuin en de onderhoudsstaat van groot belang bij het kopen van een nieuw huis (Wijnen, 2000). De gebouwen die voorheen dienst deden als boerderij zouden geschikt kunnen zijn voor een woning dat voldoet aan deze nieuwe eisen. Van der Vaart (2005) stelt dat de boerderijen een belangrijke rol spelen op het platteland door middel van hun functies, vormen en de rol in het imago van het rurale gebied. Als deze boerderijen een nieuwe functie krijgen en vervolgens worden aangepast naar deze nieuwe functie, kan dat gevolgen hebben voor het beeld van het platteland. In 1999 heeft Van der Vaart een onderzoek gepubliceerd naar de herbestemming van boerderijen in Friesland. Dat is inmiddels alweer dertien jaar geleden en de gebruikte data zijn zelfs al in 1994 verzameld. Het is dan ook interessant om nu, achttien jaar na dato, wederom naar het onderwerp te kijken, om te zien of de toen getrokken conclusies nog altijd gelden.

Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om na te gaan of er veranderingen zijn opgetreden met betrekking tot de herbestemming van boerderijen in Friesland ten opzichte van achttien jaar geleden. In 1999 heeft Van der Vaart hier een onderzoek over gepubliceerd en hij heeft gegevens gebruikt die in 1994 al zijn vergaard. Er zal worden gefocust op de gemeente Ferwerderadiel. Uit het onderzoek van Van der vaart (1999) is namelijk gebleken dat deze regio gemiddeld scoort op het gebied van de herbestemming van boerderijen. In het genoemde onderzoek werden zeven gemeenten onderzocht. Het ging om Dongeradeel, Ferwerderadiel, Littenseradiel, Ooststellingwerf, Tytsjerksteradiel, Wûnsteradiel en Wymbritseradiel. In dit onderzoek zal er één gemeente verder uitgewerkt worden. Hiervoor is gekozen omdat er dan voldoende aandacht aan de regio besteed kan worden.

Hoofdvraag:

In hoeverre zijn er veranderingen opgetreden in de herbestemming van boerderijen in de Friese gemeente Ferwerderadiel sinds 1994?

Subvragen:

- Hoeveel agrarische bedrijven zijn er verdwenen in de afgelopen achttien jaar?
- Wat voor bestemming hebben boerderijen gekregen die de afgelopen achttien jaar in Ferwerderadiel door de landbouw zijn afgestoten?
- Welke veranderingen zijn er de afgelopen tijd opgetreden in de verhouding tussen residentiële en niet-agrarische bedrijven in voormalige agrarische bedrijven ten opzichte van 1994?
- Wat hebben de veranderingen voor gevolgen voor het landschap van Ferwerderadiel?

Opbouw

Eerst zal aan de hand van een theoretisch kader nader worden uitgelegd wat er in deze scriptie onderzocht wordt. Hierbij worden verschillende theorieën benoemd over de herbestemming van voormalige boerderijen. Daarna zal uitgelegd worden hoe de benodigde informatie is verzameld. Hierin komt ondermeer hoe is onderzocht wat de huidige functie is van de percelen in het buitengebied van Ferwerderadiel. Ook wordt er onderzoek gedaan naar wat die functie in 1994 was. Vervolgens kunnen de gegevens worden vergeleken en kan er gezien worden wat er in de loop der jaren is veranderd. Deze gegevens zullen allemaal gepresenteerd worden bij de resultaten. Ook zal er uitleg van de gegevens gegeven worden. Met behulp van grafieken en tabellen wordt duidelijk wat er is verzameld. Daarnaast zullen ook foto's gebruikt worden om de gevolgen voor het landschap duidelijk te maken. Uiteindelijk zullen er conclusies worden getrokken over welke veranderingen er zijn opgetreden in de afgelopen achttien jaar in de gemeente Ferwerderadiel met betrekking tot de herbestemming van voormalige boerderijen. Ook worden er nog aanbevelingen gedaan voor eventueel vervolgonderzoek.

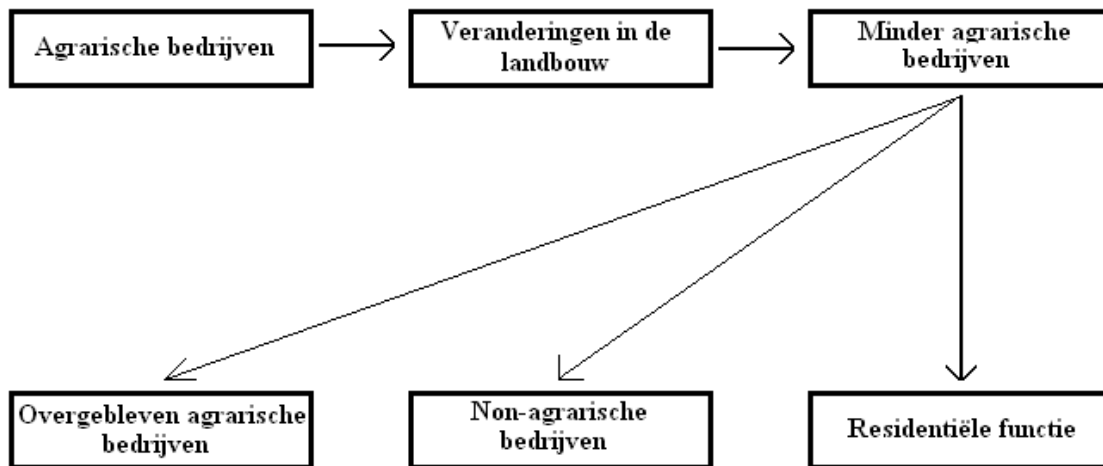
2. Transformaties van het buitengebied

In de afgelopen zestig jaar heeft het Europese rurale landschap tal van veranderingen ondergaan. Dit komt onder andere door de globalisatie van activiteiten en besluitvorming, de urbanisatie van landelijke gebieden en de demografische veranderingen (Van der Vaart, 2005; Verhoeve et al., 2012). Dit heeft een belangrijke verandering tot gevolg, namelijk dat de economische basis verandert van agrarisch naar een veel meer diverse economie, die naast landbouw ook gebaseerd is op onder andere wonen en recreëren (Busck et al., 2008). Al deze dingen hebben tot gevolg dat het aantal boerenbedrijven vermindert. Ook door de schaalvergroting op het platteland gaan bedrijven groeien, waardoor er minder plaats is voor andere bedrijven (Daalhuizen et al., 2003). Hierdoor raken veel gebouwen van boerenbedrijven overbodig. Verhoeve et al. (2012) meldt ook dat er niet alleen onder verstedelijking en demografische druk traditionele, landelijke boerderijen verdwijnen, maar dit gebeurt ook in gebieden die gekenmerkt worden door krimp, zoals Noord-Friesland. Aangezien de gebouwen ook geschikt zijn voor andere doelen en omdat de vraag naar woonboerderijen op het platteland toeneemt (Wijnen, 2000), zijn veel van deze gebouwen bewaard gebleven. Volgens de

gemeente Ferwerderadiel is er in de afgelopen twintig jaar slechts één pand dat dienst deed als boerderij, verdwenen. Dit komt omdat deze is afgebrand. De rest is tenminste in de afgelopen twintig jaar bewaard gebleven. Ze zien er nog altijd uit als boerderijen, maar dienen nu als woning of een non-agrarisch bedrijf (Van der Vaart, 2005). De boerderijen die vrijkomen in Friesland voor een andere functie, worden volgens Molema & Olthof (2001) voornamelijk bewoond door mensen die van het platteland komen, slechts 28% komt uit de stad. Ook komen de meeste bewoners uit de provincie zelf, want 20% tot 25% komt uit een andere provincie. Volgens Van der Vaart (2005) zijn de boerderijen voor een groot deel verantwoordelijk voor het imago van het platteland. Als er steeds meer boerderijen een andere functie krijgen dan een agrarische, zal dat invloed hebben op het imago. Dat komt onder meer door een verandering in het landschap. Om die veranderingen aan te tonen, maakt Van der Vaart (1999) onderscheid tussen drie verschillende veranderingen aan het erf. Allereerst zijn er erven die nauwelijks veranderd zijn. Hier zijn eventueel alleen de attributen die werden gebruikt voor het agrarische bedrijf verwijderd. Hierbij moet gedacht worden aan silo's, machinerieën en installaties, maar ook sporen die duiden op een actief agrarisch bedrijf, zoals tractorsporen. Daarnaast zijn er erven waar een grote siertuin is aangelegd. Deze siertuin beslaat een groot deel van het erf, onder andere ook het gedeelte wat voorheen voor het agrarische bedrijf werd gebruikt. Omdat hierdoor het onderscheid tussen een bedrijfsgedeelte en een woonhuisgedeelte wegvalt, spreekt Van der Vaart (1999) van verburgerlijking van het oorspronkelijke boerenerf. Dit heeft gevolgen voor het landschap. De derde categorie die Van der Vaart (1999) onderscheidt, is de categorie waar zeer grote veranderingen zijn aangebracht. Vaak gaat het dan om een volledig geasfalteerd erf voor parkeer- en opslagruimte. Dit komt vaak voor bij boerderijen die een niet-agrarische functie hebben gekregen. Vervolgens gebruikt Van der Vaart (1999) deze aanpassingen om de voormalige boerderijen in te delen in drie algemene categorieën die aantonen hoe groot de gevolgen voor het landschap zijn. Ook hier zijn percelen die nauwelijks zijn aangepast, deze passen qua aanzien in de traditie van het agrarische buitengebied. Ook zijn er panden die worden betiteld als een buitenhuis of villa. Hierbij is het traditionele basismodel nog wel te zien, maar door flinke aanpassingen als dakkapellen in een rieten kap op de voormalige schuur, is duidelijk dat het pand tegenwoordig slechts als woonhuis dient. Voormalige boerderijen met ingrijpende veranderingen, voornamelijk ten behoeve van een niet-agrarisch bedrijf, worden ook in een aparte categorie geplaatst (Van der Vaart, 1999). Van der Vaart (1999) onderzocht in zijn onderzoek zeven gemeenten, namelijk Dongeradeel, Ferwerderadiel, Littenseradiel, Ooststellingwerf, Tytsjerksteradiel, Wûnseradiel en Wymbritseradiel. De enige gemeenten waar meer niet-agrarische boerderijpanden dan agrarische waren, waren destijds Tytsjerksteradiel en Ooststellingwerf. Volgens Van der Vaart (1999) was dit omdat deze gemeenten in de jaren vijftig, zestig en zeventig de meeste kleine agrarische bedrijven bevatten. Naast deze gemeenten was ook de verhouding in Dongeradeel licht minder agrarisch dan in Ferwerderadiel. De andere drie gemeenten hadden in verhouding meer agrarische bedrijven dan Ferwerderadiel. Daarom is in dit onderzoek gekozen om de gemeente Ferwerderadiel nader te onderzoeken, deze geeft namelijk het gemiddelde beeld weer wat betreft de verhouding tussen agrarische boerderijpanden en niet-agrarische boerderijpanden.

Conceptueel model

Gevolgen van veranderingen in de landbouw
voor de bestemming van boeren gebouwen

3. Methode van onderzoek

Allereerst moet er in dit onderzoek duidelijk worden gemaakt hoeveel gebouwen er momenteel zijn die relevant zijn voor het onderzoek, door middel van literatuuronderzoek. Dit kan op verschillende manieren. Ten eerste kan via internet informatie vergaard worden, met bijvoorbeeld Google Maps, maar ook via het CBS. Met Google Maps zou dan gekeken worden waar gebouwen zich bevinden in het buitengebied en deze kunnen vervolgens geteld worden. Het CBS heeft gegevens over het aantal agrarische bedrijven in 2012, maar niet over boerderijen met een niet-agrarische functie. Een andere mogelijkheid om aan de gegevens te komen is contact opnemen met de gemeente Ferwerderadiel. Bij gemeenten is namelijk vaak bekend welke functie op welk perceel zit, door middel van vergunningen en beleidsplannen. Tot slot kan ook observatie een rol spelen, door er naartoe te gaan en de gebouwen simpelweg te tellen.

Uiteindelijk is ervoor gekozen om contact op te nemen met de gemeente. De gemeente Ferwerderadiel was hierin erg behulpzaam. Er werd een lijst beschikbaar gesteld met alle vergunningen in de gemeente. Vervolgens moet uit de lijst alle vergunningen voor een niet-agrarisch doeleinde verwijderd worden om een beeld te krijgen van het aantal agrarische bedrijven in de gemeente Ferwerderadiel. Daarnaast was er een lijst beschikbaar met alle vervallen vergunningen in de afgelopen twintig jaar. Ook hier moeten alle niet-agrarische functies verwijderd worden om een beeld te krijgen van het aantal agrarische bedrijven die tegenwoordig een andere functie hebben. Deze nieuwe lijst kan vergeleken worden met de lijst met huidige bestemmingen. Omdat beide lijsten zijn voorzien van adressen, kan aangetoond worden welke functie de voormalige boerderijen tegenwoordig hebben. Met behulp van het bestemmingsplan uit de jaren negentig konden de gegevens gecontroleerd worden. Dit bestemmingsplan is echter alweer verouderd. Er was tevens een conceptbestemmingsplan in de maak voor 2012, de al ingevulde percelen konden op deze manier beter gecontroleerd worden. Een andere manier van controle is het navragen bij de lokale bevolking. De gegevens die op deze manieren verkregen zijn, moeten vervolgens vergeleken worden met de gegevens van achttien jaar geleden. Die gegevens kunnen gevonden worden in het onderzoek van Van der Vaart, wat gepubliceerd werd in 1999. De gegevens die hij gebruikte stammen echter uit 1994, hier moet dus wel rekening mee gehouden worden. Uit de vergelijkingen kunnen dan conclusies getrokken worden.

Vervolgens moet gekeken worden wat de gevolgen zijn voor het landschap van Ferwerderadiel. Dat is gedaan door het nemen van foto's, zoals ook Van der Vaart (1999) dat gedaan heeft. Verspreid over de hele gemeente worden foto's genomen van de boerderijen die in de afgelopen achttien jaar hun agrarische functie hebben verloren. Deze foto's worden vervolgens geanalyseerd en gecategoriseerd om na te gaan welke impact de veranderingen hebben op het landschappelijke buitengebied.

4. Resultaten

Aantal agrarische bedrijven

Uit het onderzoek van Van der Vaart (1999) blijkt dat er in 1994 nog 227 agrarische bedrijven waren op het platteland van Ferwerderadiel. Daarnaast waren er 150 voormalige boerderijpanden die inmiddels werden gebruikt in een niet-agrarische functie. Dit is een verhouding van 60:40. Daarmee was de gemeente vergelijkbaar met andere gemeenten uit de provincie.

Na het analyseren van de gegevens verkregen uit het onderzoek bij de gemeente blijkt dat er momenteel in Ferwerderadiel nog 179 agrarische bedrijven over zijn. Onder agrarische bedrijven worden bedrijven verstaan met de functies: veehouderijen met kalvermesterijen, paardenfokkerijen, veehouderijen met melkrundvee, akkerbouwbedrijven, pluimvee- en gevogeltefokkerijen met mestkuikens, gemengde veehouderijen en veehouderijen met schapen en geiten. Dat betekent dat er vergeleken met de 227 agrarische bedrijven die Van der Vaart (1999) aantoonde, er inmiddels 48 zijn verdwenen.

Aantal non-agrarische bedrijven

Om het aantal non-agrarische bedrijven te bepalen in de gemeente Ferwerderadiel op dit moment, is gekeken naar de wijzigingen in de gebruiksdoelen van alle percelen in het buitengebied van de gemeente sinds 1994. Hieruit kan geconcludeerd worden dat 49 agrarische bedrijven inmiddels gestopt zijn. Hiervan hebben 45 bedrijven inmiddels een niet-agrarische functie verkregen. Van de overige vier percelen zijn er drie waar een nieuw agrarisch bedrijf in is gevestigd. De bedrijfspanden van het overige perceel zijn afgebrand. In totaal zijn er dus 46 agrarische bedrijven die inmiddels niet meer agrarisch zijn.

Nieuwe bestemmingen

De volgende vraag die rest is wat de nieuwe functie van de 46 verdwenen agrarische bedrijven is geworden. Zoals gezegd zijn er slechts drie percelen waar een nieuw agrarisch bedrijf in is gekomen en deze zijn dan ook niet meegenomen in de 46 bedrijven die inmiddels een non-agrarische functie hebben. Voor deze bedrijven is ook onderzocht wat de tegenwoordige functie is. Zoals hierboven vermeld is er één bedrijf dat al jaren geleden was afgebrand en waarvan de vergunning inmiddels is ingetrokken. Verder zijn er twee percelen waar tegenwoordig een non-agrarisch bedrijf in zit. Beide bedrijven zitten bij het dorp Hallum. Alle andere 43 voormalige boerderijen hebben een woonfunctie gekregen. In tabel 1 is te zien hoeveel de verdwenen agrarische bedrijven opnieuw zijn gebruikt.

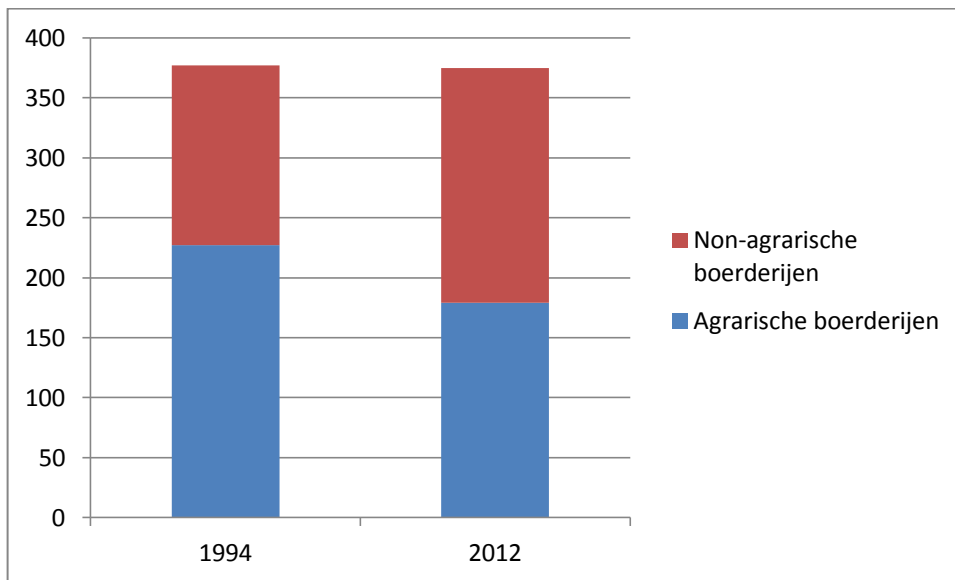
	Aantal
Nieuw agrarisch bedrijf	3
Woonfunctie	43
Non-agrarisch bedrijf	2
Afgebrand	1

Tabel 1. Nieuwe bestemmingen van verdwenen agrarische bedrijven in Ferwerderadiel in de periode 1994-2012

Veranderingen in de herbestemming in de afgelopen achttien jaar

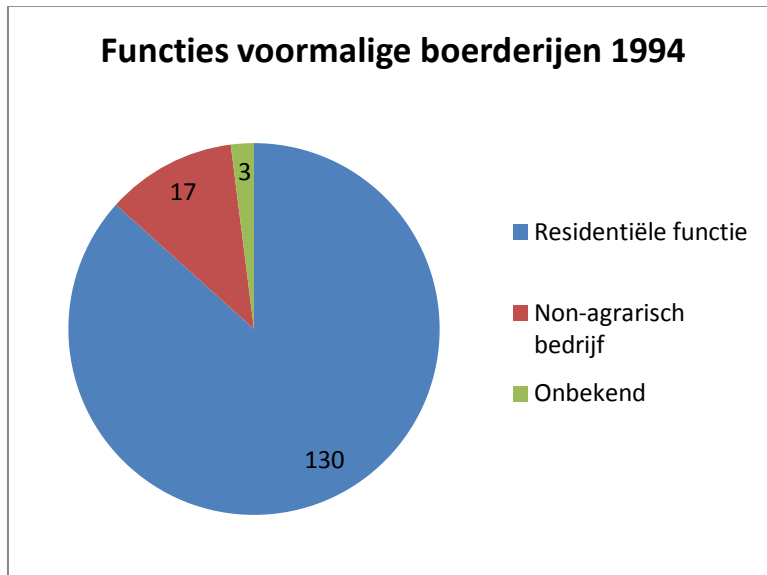
Met gebruik van de verzamelde gegevens kan een verhouding opgesteld worden van hergebruikte boerderijen en agrarische bedrijven zoals eerder al werd gedaan met de gegevens uit 1994. Toen werd een verhouding van 60:40 gevonden. Met de gegevens uit 2012 is de verhouding opgelopen tot 48:52. Inmiddels zijn er dus meer hergebruikte boerderijen met een non-agrarische functie dan bedrijven met een agrarische functie in Ferwerderadiel. Waar dit in 1994 al gold voor de Friese gemeenten Tytsjerksteradiel en Ooststellingwerf, geldt dat tegenwoordig dus ook voor Ferwerderadiel. In figuur 1 zijn deze veranderingen in de verhouding weergegeven.

Verandering van de verhouding tussen non-agrarische en agrarische boerderijen

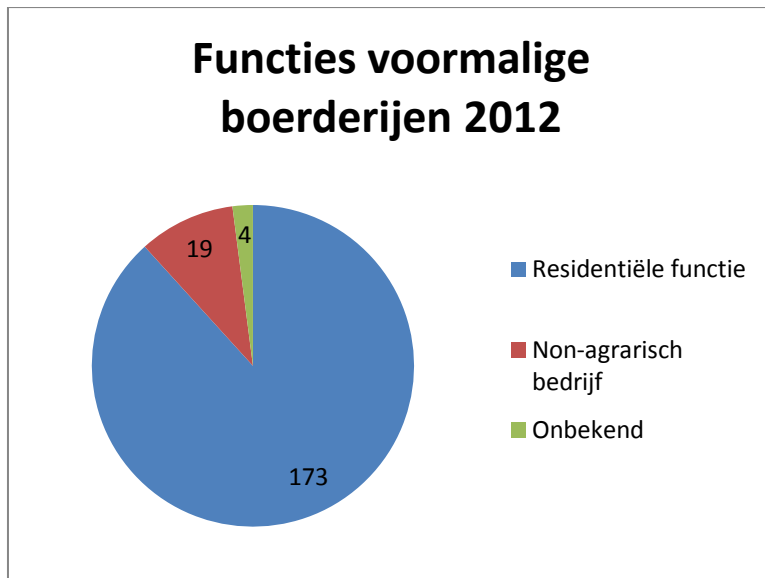
Figuur 1. De verandering van de verhouding tussen non-agrarische boerderijen en agrarische boerderijen in 1994-2012

Dan is het de vraag hoe het met de veranderingen zit van de nieuwe bestemmingen voor de hergebruikte boerderijen. In 1994 waren van de 150 non-agrarische boerderijpanden 130 die een residentiële functie hadden gekregen. Bovendien waren er 17 percelen die gebruikt werden door een non-agrarisch bedrijf. Van drie percelen was niet bekend wat de huidige functie is. Dat betekent dat 86,7% van de voormalige boerderijpanden destijds was bestemd voor een residentiële functie. In 11,3% zat een non-agrarisch bedrijf en van de overige 2% is niet bekend wat de huidige functie is. Deze verhouding is weergegeven in figuur 2.

Figuur 2. Verdeling van de functies van hergebruikte boerderijen in 1994 in Ferwerderadiel

Tegenwoordig zijn er 196 non-agrarische bedrijfspanden. Hiervan zijn er 173 met een residentiële functie, terwijl er 19 zijn waar een ander bedrijf in zit. Dankzij het afgebrande perceel zijn er inmiddels 4 gevallen waarvan niet duidelijk is welke functie het tegenwoordig heeft. Dit betekent dat in 2012 88,3% van de voormalige boerderijpanden is bestemd voor een woonfunctie. Het aantal non-agrarische bedrijven in voormalige agrarische bedrijfspanden is 9,7%. Het aantal percelen waarvan de huidige functie niet bekend is blijft 2%. Er heeft dus verhoudingsgewijs een kleine stijging plaats van voormalige boerderijen met een residentiële functie. In figuur 2 en figuur 3 is te zien dat de verschillen in verhouding uiterst klein zijn.

Figuur 3. Verdeling van de functie van hergebruikte boerderijen in 2012 in Ferwerderadiel

Veranderingen in het landschap in 1994

Aan de hand van observatie heeft Van der Vaart (1999) bekeken welke gevolgen de nieuwe bestemmingen hebben voor het landschap. In dat onderzoek wordt gesteld dat na het verdwijnen van het agrarisch gebruik van de boerderij er veranderingen optreden op het erf. Zo worden attributen die nodig waren voor het boerenbedrijf verwijderd, zoals silo's, de trekker en de mesthoop. Bij woonboerderijen is vaak een grote siertuin aanwezig en bij niet-agrarische bedrijven komt vaak asfaltverharding voor ten behoeve van parkeer- en opslagruimte (Van der Vaart, 1999). Na de observatie komt Van der Vaart (1999) tot de conclusie dat 31% van de erven nauwelijks veranderd zijn. In 62% van de gevallen is er sprake van een grote siertuin, terwijl bij 7% het hele erf is aangepast ten behoeve van een niet-agrarisch bedrijf.

Nauwelijks veranderd	31%
Grote siertuin	62%
Ingrijpende veranderingen	7%

Tabel 2. De gevolgen van de herbestemming voor het erf van voormalige boerderijen in Friesland, 1994

Naast deze veranderingen aan het erf heeft Van der Vaart (1999) ook onderzoek gedaan naar de veranderingen aan het gebouw zelf. Deze heeft hij vervolgens gecombineerd met de veranderingen aan het erf om een algehele indruk te krijgen. Hij maakt hierin onderscheid in drie categorieën. Hij stelt dat 63% van de boerderijen die niet meer als agrarisch gebruikt worden nog wel de indruk wekt van een agrarisch bedrijf. Daarnaast is 30% van de voormalige boerderijen tegenwoordig een buitenhuis of villa. Hier moet wel bij genoemd worden dat Van der Vaart (1999) daarin onderscheidt maakt tussen boerderijen die vroeger uit één deel bestonden en boerderijen die de schuur apart van het woonhuis hadden. Voor dit onderzoek wordt daar echter geen onderscheid in gemaakt. Bij de overige 7% zou de herinnering aan het agrarische verleden sterk zijn afgenomen. Overigens zijn dit de gegevens van alle zeven door Van der Vaart (1999) onderzochte gemeenten. In het proefschrift wordt niet verder ingegaan op de situatie per gemeente, maar er wordt wel gesteld dat de gemeente Ferwerderadiel, waar dit onderzoek over gaat, wat betreft de veranderingen in het landschap als gemiddeld betiteld kan worden.

Nauwelijks veranderd	63%
Buitenhuis/villa	30%
Ingrijpende veranderingen	7%

Tabel 3. De gevolgen van de herbestemming voor de gebouwen van voormalige boerderijen in Friesland, 1994

Veranderingen aan het erf bij gestopte boerderijen

Ook de boerderijen die de afgelopen jaren gestopt zijn met de agrarische functie hebben invloed op het landschap van Ferwerderadiel. Daarom wordt ook voor deze locaties bekeken welke veranderingen er zijn opgetreden aan het erf. Hiervoor is gebruik gemaakt van foto's. Om een reëel beeld van de gemeente te krijgen, zijn 39 foto's gemaakt van panden die de afgelopen jaren een residentiële functie hebben gekregen. Omdat er slechts in twee gevallen sprake is van een niet-agrarisch bedrijf, wordt er hier alleen voormalige boerderijen meegenomen die een residentiële functie hebben gekregen. Net als in het onderzoek van Van der Vaart (1999) zijn ook hier drie groepen te onderscheiden, namelijk nauwelijks veranderd, grote siertuin en ingrijpende veranderingen.

Nauwelijks veranderd	24	62%
Grote siertuin	14	36%
Ingrijpende veranderingen	1	3%
Totaal	39	100%

Tabel 4. De gevolgen van de herbestemming voor het erf van in de afgelopen achttien jaar gestopte boerderijen

In tabel 4 is te zien dat 62% van de erven van de boerderijen die de afgelopen achttien jaar gestopt zijn met de agrarische functie en residentieel geworden zijn, het erf nauwelijks hebben aangepast. Bij 34% is dat wel het geval, door middel van een grote siertuin die het agrarische karakter vermindert. Ook is er bij één erf, 3%, een complete verandering opgetreden door middel van asfaltering van een groot deel van het erf ten behoeve van parkeerruimte. Deze resultaten zijn behoorlijk verschillend met de resultaten die Van der Vaart (1999) aantoonde. Dit kan komen doordat veel van deze boerderijen pas onlangs gestopt zijn met de agrarische functie en dat een aanpassing van het erf nog in de toekomst komt. Vooralsnog valt echter te zeggen dat de woonboerderijen die zijn ontstaan in de afgelopen achttien jaar een minder aangepast erf hebben dan verwacht.

Veranderingen aan de gebouwen bij gestopte boerderijen

Om een goed beeld te kunnen geven van de veranderingen voor het landschap, moet ook gekeken worden naar de gebouwen zelf. Het is namelijk mogelijk dat een traditioneel uitzien erf wel een gebouw bevat dat fors verbouwd is. Bovendien is het mogelijk dat een verbouwd erf een gebouw herbergt dat nauwelijks is aangepast. Wederom is er onderscheid gemaakt tussen een nauwelijks veranderd pand, een pand dat betiteld kan worden als een buitenhuis of villa en een dusdanig ingrijpend veranderd pand dat er nauwelijks zichtbaar is dat het voorheen dienst deed als agrarisch bedrijf.

Nauwelijks veranderd	23	59%
Buitenhuis/villa	16	41%
Ingrijpende veranderingen	0	0%
Totaal	39	100%

Tabel 5. De gevolgen van de herbestemming voor de gebouwen van in de afgelopen achttien jaar gestopte boerderijen

In tabel 5 is te zien dat van de in de afgelopen achttien jaar gestopte boerderijen, 56% een nauwelijks veranderd gebouw heeft. Voor 41% is het gebouw dusdanig aangepast dat gesproken kan worden over een buitenhuis of villa. In geen enkel geval is het gebouw compleet veranderd ten behoeve van de nieuwe functie. Dit is dan ook voornamelijk het geval bij voormalige boerderijen met een niet-agrarische functie, maar die zijn in dit overzicht buiten beschouwing gelaten. Verder is het opvallend dat in meer gevallen het pand is aangepast tot een buitenhuis of villa, dan dat er erven zijn aangepast tot siertuin. Blijkbaar gebeurt het aanpassen van het pand eerst.

Veranderingen aan de gehele voormalige boerderij

Nu bekend is bij hoeveel boerderijen het erf is aangepast en bij hoeveel boerderijen de gebouwen zijn aangepast, kan worden nagegaan in hoeveel gevallen beiden is aangepast. Bovendien kan nagegaan worden bij hoeveel gevallen alleen het erf is aangepast en bij hoeveel gevallen alleen de gebouwen zijn aangepast. Gezien de bovenstaande gegevens is het te verwachten dat meer er meer gevallen zijn waarbij alleen het gebouw is aangepast, dan gevallen waarbij alleen het erf is aangepast. In tabel 6 is te zien in hoeverre dit het geval is.

Buitenhuis met siertuin	10	26%
Buitenhuis met traditioneel erf	6	15%
Traditioneel gebouw met siertuin	5	13%
Traditionele inrichting	18	46%
Totaal	39	100%

Tabel 6. De veranderingen aan de gehele boerderij

Te zien is dat bij 26% van de gevallen zowel de gebouwen, als het erf zijn aangepast. In 15% gebeurde dit alleen met het gebouw, terwijl bij 13% dit alleen met het erf gebeurde. Zoals eerder voorspeld is het dus zo dat het iets vaker voorkomt dat alleen het gebouw wordt aangepast, dan wanneer alleen het erf wordt aangepast. Bij 46% van de gevallen zijn zowel het erf als de gebouwen nauwelijks aangepast sinds deze hun agrarische functie verloren hebben. In het onderzoek van Van der Vaart (1999) werd geconcludeerd dat 63% van de gevallen nog wel de indruk wekte van een agrarisch bedrijf, terwijl dat er niet meer was. In dit onderzoek is aangetoond dat bij de voormalige agrarische

bedrijven die de afgelopen achttien jaar hun agrarische functie verloren hebben, dit slechts 46% is. Op afbeelding 1 is een voormalige boerderij te zien die volledig is verbouwd, terwijl op afbeelding 2 te zien is hoe een voormalig agrarisch bedrijf er nog altijd uit kan zien als een boerderij dat nog in functie is.

Afbeelding 1. Voormalig agrarisch bedrijfspand dat volledig verbouwd is tot woonboerderij in Marrum

Afbeelding 2. Voormalige boerderij waarbij nog veel kenmerken van het agrarische verleden aanwezig zijn

5. Conclusies

Om de hoofdvraag te beantwoorden, zullen eerst de deelvragen beantwoord worden. In 1994 waren er nog 227 agrarische bedrijven. In 2012 waren dit er nog maar 179. Uit dit onderzoek bleek echter dat niet 48 maar 46 agrarische bedrijven verdwenen zijn. Waar dit verschil vandaan komt is niet bekend. In 1994 waren er 150 voormalige boerderijen die inmiddels een andere functie hebben gekregen. Er zijn tegenwoordig dus 196 voormalige boerderijpanden met inmiddels een andere functie. In 1994 was de verhouding tussen agrarische bedrijven en voormalige agrarische bedrijven 60:40. Dit was in 2012 veranderd tot 48:52. Daaruit kan geconcludeerd worden dat er nu meer boerderijen zijn met een non-agrarische functie dan boerderijen met een agrarische functie, in tegenstelling tot in 1994. De boerderijen die in de periode van 1994 tot 2012 een andere functie hebben gekregen, werden bijna allemaal woonboerderijen. Liefst 43 van de 46. In twee panden kwam een ander agrarisch bedrijf en de andere was afgebrand. In 1994 was 86,7% van de voormalige boerderijen residentieel geworden. Verder was 11,3% een non-agrarisch bedrijf geworden. Dit was voor 2012 88,3% voor de residentiële gebouwen en 9,7% voor de non-agrarische bedrijven. Er is dus een lichte stijging in het aantal residentiële gebouwen gekomen van 1,6%.

Dit betekent dat er geconcludeerd kan worden dat er nauwelijks een verandering is opgetreden in het aantal residentiële functies voor gebouwen die door de landbouw zijn afgestoten ten opzichte van het aantal non-agrarische bedrijven dat in dit soort gebouwen terecht komt. Er is weliswaar een stijging te zijn, maar deze is slechts 1,6%. Het is wel volgens de verwachting ten opzichte van de theorieën. Er werd namelijk gesteld dat steeds meer voormalige boerderijen een residentiële functie zouden krijgen, aangezien dit soort gebouwen uiterst populair zijn als woningen.

Welke gevolgen hebben deze herbestemming nou voor het landschap van Ferwerderadiel? Van de 39 gefotografeerde percelen heeft 46% het traditionele karakter behouden. Bijna de helft van de herbestemde boerderijen heeft dus geen ingrijpende gevolgen voor het landschap. Echter, 54% heeft dat wel. Daarvan is 26% zelfs zo veranderend, dat zowel de gebouwen, als het erf zijn aangepast. Van der Vaart concludeerde in 1999 dat in het toenmalige Friesland 30% van de voormalige boerderijen zo was aangepast, dat ze het traditionele karakter verloren. Er werd gesteld dat Ferwerderadiel gemiddeld was wat dit betreft en dus ook rond de 30% zou zitten. De nieuw vrijgekomen voormalige agrarische bedrijven zitten daar met 26% licht onder. De verhouding van de gevolgen voor het landschap ten opzichte van het aantal voormalige agrarische bedrijven is dus ongeveer gelijk gebleven. Echter, doordat er meer voormalige boerderijen zijn, is het buitengebied van de gemeente Ferwerderadiel wel degelijk veranderd in de afgelopen achttien jaar.

Aanbevelingen

Voor een vervolgonderzoek is het interessant om dit onderzoek ook te doen voor één van de andere gemeenten die Van der Vaart (1999) heeft onderzocht, de gemeenten Dongeradeel, Littenseradiel, Ooststellingwerf, Tytsjerksteradiel, Wûnseradiel en Wymbritseradiel. De voorkeur gaat dan uit naar de gemeente Ooststellingwerf. Deze is namelijk op het gebied van ligging, ondergrond, begroeiing en bevolkingsdichtheid zeer verschillend ten opzichte van Ferwerderadiel. Dit zijn de punten waarnaar Van der Vaart (1999) heeft gekeken om de zeven meest geschikte gemeenten uit te kiezen. Als een onderzoek als deze ook naar Ooststellingwerf gedaan wordt, kan dus een veel beter beeld van de provincie Friesland in kaart gebracht worden. Daarbij geldt ook, hoe meer gemeenten onderzocht worden, hoe beter het ontstane beeld.

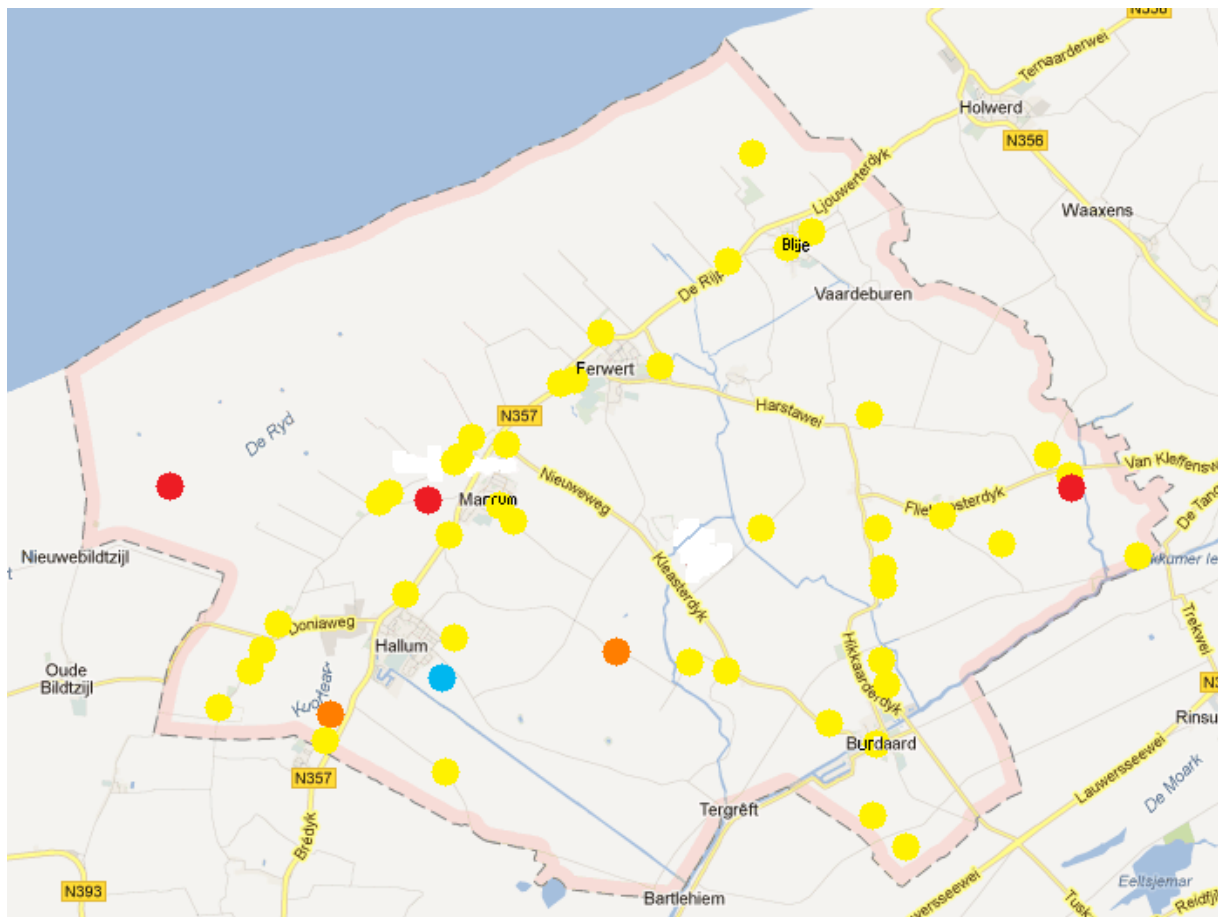
Daarnaast kan een onderzoek gedaan worden naar de herkomst van de mensen die in de voormalige boerderijgebouwen komen vestigen. Ook hier kunnen namelijk veranderingen in opgetreden zijn. Dit zou eveneens een groot gevolg kunnen hebben voor de Friese samenleving. Er kan ook onderzocht worden hoeveel impact de resultaten van dit onderzoek nou op de samenleving van Ferwerderadiel hebben.

6. Literatuurlijst

- Busck, A.G., Kristensen, S.P., Præstholt, S. & Primdahl, J. (2008). Porous landscapes – The case of Greater Copenhagen. *Urban Forestry & Urban Greening*, 7(3), 145-156
- Daalhuizen, F., Dam, van, F. & Goetgeluk, R. (2003). New firms in former farms: A process with two faces. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(5), 606-615
- Markantoni, M. & Strijker D. (2008). *Side-activities in the rural Netherlands*. Groningen: University of Groningen
- Molema, G. & Olthof, P. (2001). *Vermarkting van dorpslandschappen*. Wetenschapswinkel voor Economie, Rijksuniversiteit Groningen: Groningen
- Vaart, van der, J.H.P. (1999). *Boerderijen en platteland in verandering*. Leeuwarden: Fryske Akademy
- Vaart, van der, J.H.P. (2005). Towards a new rural landscape: consequences of non-agricultural re-use of redundant farm buildings in Friesland. *Landscape and Urban Planning*, 70(1-2), 143-152.
- Verhoeve, A., Roo, de, N. & Rogge, E. (2012). How to visualise the invisible: revealing re-use of rural buildings by non-agricultural entrepreneurs in the region of Roeselare-Tielt. *Land Use Policy*, 29(2), 407-416.
- Wijnen, C.J.M., Sluis, van der, B.J. & Hansman, H.J.M. (2000). *Woonfuncties voor vrijkomende agrarische bedrijven*. Den Haag: LEI

7. Bijlagen

Bijlage 1

Verdeling van de herbestemde boerderijen 1994-2012. Hierin is geel residentiële ruimte, oranje is een niet-agrarisch bedrijf, rood is een nieuw agrarisch bedrijf en blauw is afgebrand

Bijlage 2

